

Türkiye’de Askeri Vesayetin Tesisi ve Demokratikleşmeye Olan Etkisi

The Establishment of Military Dominance and its Effect on Democratisation in Turkey

Abdulvahap AKINCI¹

Özet

Asker-sivil ilişkisi birçok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi Türkiye’de de üzerinde tartışmaların yoğun olarak yapıldığı konulardan birisidir. Demokrasiye geçildikten sonraki dönemde periyodik olarak gerçekleştirilen darbeler, demokrasinin kurumsallaşmasının önündeki en önemli engellerin başında gelmektedir. Askerler yönetimi sivillere devrettikleri dönemlerde bile yönetimi kontrol etmenin yollarını aramışlardır. Bu bağlamda kendi kontrollerini anayasal bir temele oturtular. Oluşturulan kurumsal yapı içerisinde asker, sivil yöneticilere karşı vesayeti tesis etme yoluna gitmiştir. Bu çalışmada Türk ordusunun sistem içerisindeki konumu incelenmeye çalışılmıştır. Yapılan darbelerin gerekçeleri, bunu yaparken hangi amacın güdüldüğü ve bunun Türk demokrasinin kurumsallaşması üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Askeri darbeler sonrasında ordunun elde ettiği bazı çıkış garantileri söz konusudur. Bu çıkış garantilerinin neler olduğu da incelenmiştir. Türkiye’de demokrasinin kurumsallaşması için ordunun konumunun gözden geçirilerek tam manasıyla seçilmişlerin denetimi altına sokulması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Askeri Darbe, Askeri Vesayet, Demokrasi, Türk Demokrasisi, Sivil-Asker İlişkisi.

¹ Öğr.Gör.Dr., Kocaeli Üniversitesi, Karamürsel Gazanfer Bilge Meslek Yüksekokulu, abdulvahap.akinci@kocaeli.edu.tr

Abstract

As in several developing countries, the soldier-civil relation is also one of the most debated issues in Turkey. The interventions, which were carried out periodically in the time after electoralism, are the leading obstacles against the institutionalization of democracy. The military tried to find the ways to control the management even in the period when they left it to the civilians. In this context they placed their control into the constitutional basis. The military followed the way to establish the tutelage against the civil rulers within the established intuitional structure. In this study, the position of Turkish Military in the system has been tried to be examined. The reasons of the interventions, what aim was targeted during the process and the effects on the institutionalization of Turkish democracy were be studied. There are some rescue guarantees the military obtained after certain interventions. What these guarantees were also studied. It is concluded that in order to institutionalize Turkish democracy, it is necessary to put it thoroughly under control of the elected.

Keywords: *Military Intervention, Military Tutelage, Democracy, Turkish Democracy, Soldier-Civil Relation.*

Giriş

Türk siyasal hayatında en önemli konulardan birini asker-sivil ilişkisi ve askerinin Türk siyasal sistemindeki yeri oluşturmaktadır. Ordunun hemen her 10 yılda bir gerçekleştirdiği darbeler dolayısıyla siyasal sistemin temel belirleyicisi konumunda olduğu söylenebilir. Türk ordusunun siyasal sisteme etkisini yeni bir olguymuş gibi sunmak, durumun doğru analiz edilmesini engeller. Her ne kadar yeni kurulmuş olan Cumhuriyet, Osmanlı Devleti ile olan bütün bağımlı inkâr etme yoluna gitse ve yine her ne kadar Osmanlı devlet ve yönetim yapısını eleştirse de, uygulamada Osmanlı'nın bir devamı niteliğinde olduğu görülmektedir. Her şeyden önce bürokratik yapı ve zihniyet olarak Osmanlı'nın mirasını devam ettirmektedir.

Osmanlı'da merkezin bir ölçüde askeri yapıya sahip olduğu söylenebilir. Osmanlı'yı güçlü kılan, askeri denetleyip harekete geçirebilmesiydi. Yönetici seçkinler ile toplumun geri kalanı arasındaki ayrımın askeri terminoloji ile ifade edildiği görülmektedir. Bu yönetici sınıfı meydana getirenlerin oluşturduğu sınıf "askeri" ya da "askeri sınıf" olarak isimlendirilmişti (Mardin, 1994: 126; Heper, 1998: 210; Dursun, 1999: 61).

Askerinin siyasete müdahalesi yeni bir olgu değildir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde de askerinin müdahalesi ile siyaset yapısında değişikliklerin yapıldığı görülmektedir. Askerinin iradesiyle sultanlar, sadrazamlar ve birçok üst düzey görevli makamlarını kaybetmiş, bazen de canlarından olmuşlardır (Dursun, 2005: 176; Çitçi, 2006: 19-20). Yeniçeriler, maaşlarından hoşnutsuz olmaları dolayısıyla pek çok isyan çıkartmış ve bazen de bu maaş artırımını sağlamak için bazı devlet adamlarını öldürmüş veya öldürtmüşlerdir (Cem, 1998: 178-179).

Askerinin müdahalesi siyasal sistemi değiştirmeye dönük olmamıştır. Fakat askerinin baskısı sonucunda siyasal sistemin değişmesine II. Meşrutiyet'te tanık olunmaktadır. Sultan II. Abdülhamit askerinin baskısı ile Kanun-i Esasi'yi yürürlüğe koydu ve böylece anayasal bir yönetime geçilmiş oldu (Dursun, 2005: 176). İttihat ve Terakki döneminde (1909-1918) ordu aşırı derecede siyasete karışmıştır (Heper, 2006: 101).

Batı'da modernleşmenin itici gücünü endüstrileşme oluşturmaktaydı. Osmanlı'da ise toplumu modernleştirme rolünü askeri ve sivil

bürokrasi üstlenmişti. Burada özellikle eğitim sisteminde yapılan büyük değişikliklerin önemli payı vardı (Kalaycıoğlu, 1994: 16). Türk aydınlanması Batı'daki gibi toplumsal ve ekonomik koşulların bir sonucu olarak ortaya çıkmamış, sivil-askeri elitlerin Batılılaşmayı bir zorunluluk olarak görmeleri sonucu, tepeden inşa çerçevesinde kendini göstermiştir. Batılılaşma çabaları bireye dayanmamıştır (Kılıçbay, 1994: 210). Bunun doğal bir sonucu olarak da ülkenin ne kadar demokratikleşeceğine ve ne zaman siyasilerin eylemlerine müdahale edileceğini askeri-sivil bürokrasi belirleme yoluna gitmiştir. Bu yapı içerisinde aracı yapıların mevcut olmaması dolayısıyla halkın tepki göstermesi ve örgütlenmesi mümkün olamamıştır.

Askeri vesayetın zaman içerisinde aşamalı olarak daha etkin bir şekilde kurumsallaşması dolayısıyla askerin siviller üzerindeki denetimi güçlenerek devam etmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin sistem üzerinde kurduğu bu denetim mekanizmalarına rağmen işler tam arzuladıkları gibi gitmemiş ve her 10 yılda bir müdahale etme durumunda kalmışlardır.

Darbelerden sonra yeni anayasa yapma yoluna gidilmiş ve kendilerine daha geniş hareket alanları oluşturulmuştur. Seçilmişlerin eylemlerinin kontrolünü sağlamak ve gerektiğinde yaptıkları eylemleri etkisiz kılmak için MGK, Anayasa Mahkemesi vb. kurumsal yapılanmalara gitmişlerdir.

Bu çalışmada konuyla ilgili literatür taraması yapılmıştır. Bu bağlamda askerin siyasal sisteme yaptığı müdahaleler, bu müdahalelerde etkili olan faktörler ve askerin kendi konumunu korumak adına aldığı tedbirler irdelenmeye çalışılmıştır.

Türk Silahlı Kuvvetlerinin Statüsündeki Değişiklikler ve Görevi

Silahlı kuvvetler, milli mücadele yıllarında bakanlık statüsündeydi. Milli Savunma Bakanlığının (Müdafa-i Milliye Vekâleti) yanında bir de Genelkurmay Bakanlığı (Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti) mevcuttu. 1924'de çıkarılan 429 Numaralı Kanun'la Genelkurmay Bakanlığı kaldırılarak, onun yerine görevinde bağımsız Genelkurmay Başkanlığı kuruldu. Genelkurmay başkanı, başbakanın teklifi ve cumhurbaşkanının onayı ile atanabiliyordu ve cumhurbaşkanı adına orduya emir ve komuta etme yetkisine sahipti. Daha sonra yapılan 1924 Anayasası'nda bu yapıda bir değişiklik

yapılmamıştır (Erdoğan, 1997: 277; Çitçi, 2006: 28). 1944'te yapılan 4580 Numaralı Kanun'la Genelkurmay Başkanlığı'nın özerkliğine son verildi ve başbakana karşı (barışta) sorumlu hale getirildi. Böylece asker, sivil otoritenin altına alınmış oluyordu. Bu sivil idare altına alma girişimine 1949'da çıkarılan 5398 Numaralı Kanun'la devam edildi. Genelkurmay Başkanlığı Milli Savunma Bakanlığı'nın bir dairesi konumuna getirildi. Genelkurmay başkanı artık Milli Savunma bakanının teklifi ile atanabilecekti (Erdoğan, 1997: 277). Bu kadar önemli bir değişiklik olduğu halde, bu düzenlemeye karşı ordudan hiçbir tepki gösterilmemişti. Bunun nedeni ise, ordunun değer verdiği İsmet İnönü'nün yönetimin başında olmasıydı (Dursun ve Yurttaş, 2006: 229).

Çok partili hayata geçişle birlikte asker-sivil ilişkilerinde önemli değişiklikler kendini göstermeye başladı. Zamanla Demokrat Parti iktidarından ve onun icraatlarından rahatsız olan bir kesim ortaya çıktı. Bu süreç 1960 darbesi ile sonuçlandı. 1961 Anayasası ile askerinin statü kaybetmesine son verildi. Ordu adeta özerk bir konum elde etti.

Genelkurmay Başkanlığı için hiyerarşik bir bağlantı söz konusu olmadığı gibi, genel idareden bağımsızlaştırılmış, adeta özerk bir yapıya kavuşturulmuştur. Genelkurmay başkanı, yetkileri ve görevi nedeniyle başbakana karşı sorumlu hale getirilmiştir ve Bakanlar Kurulunun teklifi ile cumhurbaşkanı tarafından atanacağı öngörülmüştür (Erdoğan, 1997: 277).

1961 tarihinde çıkarılan 211 Numaralı Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu'nun 35. ve 36. maddelerinde, TSK'nin görevleri yeniden belirlenmiştir. 35. maddeye göre TSK'nın görevi "Türk yurdunu ve Anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyetini kollamak ve korumaktır." Erdoğan'a göre bu madde ile kastedilen şey TSK'nin Türkiye'ye yönelebilecek tehditlere karşı her zaman için hazır olmasının gerekliliğidir. "Korumak" kavramıyla ise, ülkenin ve anayasal düzenin fiili saldırılara karşı korunması kastedilmektedir. Fakat ülkenin fiili saldırıya uğraması durumunda, anayasanın yetkili kıldığı organların karar vermesi ile harekete geçilir. TSK'nin harekete geçebilmesi Anayasa'da yetkili kılınmış olan sivil organların talimatı çerçevesinde olabilir. Yoksa ordunun kendiliğinde harekete geçmesi söz konusu olamaz. Böyle bir durumda Genelkurmay başkanı Başkomutanlığı cumhurbaşkanı adına yerine getirecek olmakla beraber, bu görevi yerine getirirken başbakana karşı sorumludur.

Genelkurmay başkanının savaşın stratejisini belirlemesi mümkün değil. O, Bakanlar Kurulu tarafından belirlenecek stratejiler çerçevesinde hareket etmek zorundadır (Erdoğan, 1997: 276).

Ordu, İç Hizmet Kanunu'nun 35. maddesini gerekçe olarak sunarak, daha sonraki dönemlerde yaptığı askeri müdahaleleri meşrulaştırma yoluna gitmiştir. Aslında darbecilerin yaptıkları müdahaleleri meşrulaştırmaları için bir zorunluluk yoktur. Nasıl olsa onlara hesap soracak bir güç uzun yıllar ortaya çıkamamıştır. Yapılan darbelere kılıf bulunmak istendikten sonra çok zorlanmadan bu iş yapılabilir. Anayasal düzeni ortadan kaldıran bir yaklaşımın bu durumu bir iç hizmet kanunu ile meşrulaştırması ciddiye alınmaya değer.

Kocaoğlu'na göre Türk Silahlı Kuvvetlerinin 35. maddeye dayanarak darbe yapmanın hukuki bir dayanağı yoktur. Çünkü Anayasa'da "hiç kimse Anayasa'dan almadığı devlet yetkisini kullanamaz" ifadesi kullanılmıştır. Anayasa'da TSK'ye böyle bir yetki verilmemiştir. Ülkedeki karışıklığın en uç noktaya geldiği durumlarda dahi olağanüstü ve sıkıyönetim kararlarını alma yetkisini Anayasa, cumhurbaşkanı başkanlığında toplanacak olan Bakanlar Kuruluna vermiştir (mad. 122). Hatta Bakanlar Kurulu'nun kararının aynı gün TBMM'ye sunulması zorunluluğu getirilmiştir. Eğer TBMM uygun görürse sıkıyönetim kararını uzatabilir veya sıkıyönetime son verebilir (Kocaoğlu, 1997: 296).

İç Hizmet Kanunu'nun 36. maddesine göre ise "Silahlı Kuvvetler, harp sanatını öğrenmek ve öğretmekle vazifelidir." Bu madde ile askerin her an için hazırlıklarını yaparak, savaş durumunda görevini en iyi şekilde yerine getirmesinin gerekliliği belirtilmektedir (Erdoğan, 1997: 276).

1970 yılında 1324 ve 1325 numaralı kanunlar çıkarılarak, iki organ birbirinden ayrılmışlardır. Milli Savunma Bakanlığı Görev ve Teşkilatı Hakkında Kanun'un 4. maddesinde kara, deniz ve hava kuvvetleri komutanlıkları, MSB'nin görevlerini yerine getirme vasıtalarından birisi olarak sayılmıştır. Fakat bu madde 1971'de Anayasa Mahkemesi tarafından, Anayasa'ya aykırı bulunarak kısmen iptal edilmiştir. Yine bu Kanun'un 6. maddesine göre Genelkurmay Başkanlığı ve MSB'nin kuvvet komutanları ile yapacakları yazışmalar hakkında birbirlerine bilgi vermeleri öngörülmüştü. Bu maddeyi de mahkeme iptal etmiştir. Bunun gerekçesi olarak da MSB'nin bazı durumlarda kuvvet komutanlarına doğrudan emir

verme ve bazı işleri gördürme ihtimali olduğu belirtilmiştir. Erdoğan'a göre bu kararlar Anayasa'ya uygun değillerdi ve TSK'yi olabildiğince siyasal iktidarın denetiminin dışına çıkarmaya dönüktüler (Erdoğan, 1997: 278). Anayasa Mahkemesi'nin darbe sonrasında kurulmasının nedeni sivil iktidarın yaptığı eylemleri kontrol etmek ve gerektiğinde onların bütün eylemlerini engellemektir. Böylece Anayasa Mahkemesi kendisini ihdas eden kuruma karşı gönül borcunu ödemiş oluyordu.

12 Eylül 1980 Darbesi sonrasında asker sistem içindeki konumunu çok daha güçlü hale getirmek için gerekli önlemleri aldı. Daha önceki müdahalelerden sonra almış olduğu önlemlerin sivil iktidarı kontrol etme konusunda yetersiz kaldığını görmüştü.

Her devletin kendi egemenliğini dışarıdan gelen tehlikelere karşı korumak için silahlı kuvvetleri bulunmaktadır. Ordunun varlığı bir yönüyle vatandaşların özgürlüğünün bir şartıdır. Her ne kadar silahlı kuvvetlerin görevi dışarıdan gelecek tehlikelere karşı ülkeyi korumak olsa da bazı istisnai durumlarda, içerden gelen saldırılara karşı da devleti korur. 1982 Anayasası'nın 118. maddesi "Milli Savunma" başlığı ile düzenlenmiştir. Bu, silahlı kuvvetlere milli güvenliği sağlama görevinin verildiğinin bir göstergesidir. Aynı şekilde yurt içinde asayişin ülkenin bölünmez bütünlüğünü tehlikeye sokacak noktaya doğru ilerlemesi durumunda da silahlı kuvvetlere görev düşer. Fakat eğer saldırılar polis tarafından bastırılacak büyüklükteyse, silahlı kuvvetlerin kullanılması anlamsız olur. Silahlı kuvvetler görevlerini sivil siyasi makamların emrine uygun bir şekilde yerine getirirler. Silahlı kuvvetlerin re'sen harekete geçmeleri mümkün değildir (Erdoğan, 1997: 273-275).

1982 Anayasası Genelkurmay Başkanlığını genel idarenin dışında bırakmış ve herhangi bir bakanlığa bağlamamıştır (117 ve 118. maddeler). Anayasa'da silahlı kuvvetlerin başbakanın veya Bakanlar Kurulu'nun emrinde olduğuna dair bir ibarede kullanılmamıştır. Fakat 117. maddede silahlı kuvvetlerin milli güvenliğin sağlanması ve yurt savunmasına hazırlanmasından Bakanlar Kurulu'nun sorumlu olduğu belirtilmiştir. 118. maddeye göre de milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanmasına dönük kararların Bakanlar Kurulu tarafından alınacağı belirtilmiştir. Dolayısıyla silahlı kuvvetlerin Anayasa'ya göre Bakanlar Kurulu'nun emri altında olduğu söylenebilir (Erdoğan, 1997: 279).

1971 Muhtırası'ndan sonra, 1972'de 1612 Numaralı Kuruluş Kanunu ile oluşturulmuş olan Yüksek Askeri Şura, Genelkurmay Başkanlığının yardımcı bir kuruluştur ve sadece barış zamanlarında faaliyet gösterir. Başbakan ve Milli Savunma Bakanı dışındaki üyelerinin tümü askerdir. Şuranın asker üyeleri genelkurmay başkanı, kuvvet komutanları, donanma komutanı ve bütün orgeneral ve oramirallerdir. Bu Şuranın başkanı başbakandır. Yılda iki kere toplanır. Genelkurmay başkanının olağanüstü olarak toplantıya çağırması da mümkündür. Şuranın üç temel görevi vardır. Bunlar, Genelkurmay Başkanlığı'nın hazırlamış olduğu askeri stratejik ana fikre dönük olarak görüş bildirmek, Silahlı Kuvvetler ile ilgili kanun, tüzük ve yönetmelik taslaklarına dönük olarak görüş bildirmek ve başbakan, milli savunma bakanı ve genelkurmay başkanının isteği üzerine görüş bildirmektir (Erdoğan, 1997: 283). Bu Şurada ayrıca kadro fazlası olan albayların sayısını yıllık olarak belirlemek, bunların içerisinde generalliği ve amiralliğe kimlerin yükseltilmeyeceğini tespit etmek, tuğgeneral ve tuğamiral olacak albay kontenjanını belirlemek, terfi edecek olan general ve amiralleri belirlemek, vb. kadro sayılarının belirlenmesi ve terfiye dönük kararların alınması söz konusu olmaktadır. Şuranın önemli yetkilerinden biri de disiplinsizlik ve ahlaki durum gerekçeleri ile subay ve astsubayların ordudan ilişkisinin kesilmesidir. Anayasamıza göre Yüksek Askeri Şura kararları yargı denetiminin dışındadır (125. madde 2.fıkra). Dolayısıyla ilişkisi kesilen subay ve astsubayların yargıya başvurmaları mümkün değildir. Burada keyfi uygulamanın yolu açılmıştır. Bu uygulamanın hukuk devleti ilkesine uygun düşmesi mümkün değildir (Erdoğan, 1997: 283; Dursun, 2006: 234; Kocaoğlu, 1997: 298-299; Çaha, 2005: 700). Aynı şekilde sıkıyönetim komutanlarının işlemleri de yargısal denetimin dışında bırakılmıştır ki bu da hukuk devleti ilkesi ile uyumsuzdur. (Kocaoğlu, 1997: 299-300).

26.03.2002 tarihinde İl İdare Kanunu'nun 29. maddesine bir fıkra eklenerek, o zamana kadar kaymakamların yerine vekâlet etmekte olan jandarma komutanlarının bu yetkisi ellerinden alınmış ve vekâleti sadece mülki idare amirliği sınıfında olanların yapabileceği belirtilmiştir. 15.07.2003'de yapılan düzenleme ile Sinema Video Denetim Kurulu'nun askeri üyesinin üyeliğine son verilmiştir (Erdem, 2005: 765). Askerin kendi alanına çekilmesi ve sadece kendine verilen görevleri, seçilmişlerin talimatları doğrultusunda

yerine getirmesine dönük daha çok adımların atılması gerekmektedir.

Sivil kontrolü ilkesinin tam anlamıyla uygulanabilmesi için Genelkurmay Başkanlığının, Milli Savunma Bakanlığı'na bağlanması gerekmektedir (Erdoğan, 1997: 288-189). Resmi protokolde Bakanların önünde yer alan bir Genel Kurmay Başkanı kendini ister istemez Milli Savunma Bakanı'ndan daha üstün görecektir ve özerk olduğu hissiyle hareket edecektir.

Milli Güvenlik Kurulu ve Askeri Vesayetinin Tesisi

27 Mayıs Darbesinden itibaren asker siyasette etkili olmaya başlamıştır. Hatta bu dönemden itibaren askerinin örtülü iktidarından söz edilebilir. Asker adeta bir siyasal parti gibi hareket etmeye başlamıştır. Bu tarihten itibaren TSK'nin sürekli olarak siyasal iktidara ortak olduğunu ve hatta egemen olduğunu söylemekte mümkündür (Çavdar, 2004: 108-110). Siyasal iktidarın hareket alanı daraltılmış ve bürokratik elitlere geniş hareket alanı tanınmıştır. Sivil elitlere olumlu yaklaşmayan bürokratik elitler askeri darbeler sonrasında kendilerine verilen yetkiler çerçevesinde seçilmiş iktidara karşı mücadele etmişlerdir.

Ordu alınan kararlara dönük olarak farklı tepki metotları geliştirmiştir. Orgeneral Gürsel'in Hava Kuvvetleri Kumandanı Orgeneral İrfan Tansel'i görevden alarak Türkiye'nin ABD Büyükelçiliğinde bir göreve atması üzerine, Hava Kuvvetlerine ait jetler Çankaya Köşkü üzerinde uçarak gözdağı verdiler ve bu karardan vazgeçilmek zorunda kaldı (Çavdar, 2004: 109; Toker, 1991: 24-25).

Çok partili hayata geçildikten sonra asker içinde hiyerarşinin bozulduğu gözlemlenmiştir. Düşük rütbeli subaylar üstlerini tehdit edebilmiştir. 27 Mayıs 1960 Darbesini yapanlarda generaller değil daha düşük rütbede bulunan subaylardı. Yani bu darbe emir komuta zinciri içerisinde gerçekleşmemiştir. Bir taraftan askeri hiyerarşinin sağlanması, diğer taraftan da seçilmişlerin darbeye gerek kalmadan kontrolü amacı ile Milli Güvenlik Kurulu kurulmuştur.

Milli Güvenlik Kurulu 1961 Anayasası ile kurulmuştur ve varlığını 1982 Anayasası ile devam ettirmiştir. Fakat Türkiye'de MGK'yı anayasal çerçeve içerisinde incelemek bu kurulun işlevini anlamak açısından yetersiz kalacaktır. 1982 Anayasası'nın 118. maddesinin 2. fıkrasında MGK'nın görevi düzenlenmiştir. Bu maddeye göre MGK,

“devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili kararların alınması ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirmekle görevlidir.” 2945 numaralı Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Sekreterliği Kanunu 1983’de çıkarılmıştır. Bu kanunun 4. maddesinde MGK’nın görevi ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Geniş bir görev alanı kendine verilmiştir. İcra organı değildir ve bazı teknik konular ile ilgili Bakanlar Kuruluna görüş bildirmek durumunda olan istişari bir organdır (Erdoğan, 1997: 284). Yasal olarak Bakanlar Kurulu’nun MGK kararlarını uygulamak gibi bir zorunluluğu yoktur. 118. maddenin 3. fıkrasında MGK’nın bazı önemli kararlarının Bakanlar Kurulu tarafından öncelikli olarak ele alınması öngörülmüştür. Teorik olarak olaya bakarsak, bu kararların Bakanlar Kurulu tarafından öncelikli olarak ele alınmasının pratik sonucu, bu kararların Bakanlar Kurulunca her halükarda görüşülmesidir. Fakat bu durum, MGK kararlarına uyulması zorunluluğunu getirmemektedir (Erdoğan, 1997: 284).

Milli Güvenlik Kurulu’nun cumhurbaşkanının başkanlığında toplanması esasının getirilmesinde etkili olan noktanın, cumhurbaşkanının asker kökenli olması olduğu söylenebilir (Dursun, 2006: 231). MGK oluşturulana kadar bütün cumhurbaşkanları asker kökenliydi. Bu durumun hep böyle devam edeceği varsayımı ile hareket edilmiştir. Asker kökenli bir cumhurbaşkanı askerinin vesayeti açısından büyük önem taşımaktaydı. Turgut Özal öncesi bütün cumhurbaşkanları bu öngörüye uygun bir şekilde askerlerden seçilmiştir.

1961 Anayasası MGK’ya hangi bakanların katılacağını belirtmemiş ve bu konudaki düzenleme kanunla yapılmıştır. 1982 Anayasası’nda bu kurula başbakan, millî savunma, içişleri ve dışişleri bakanlarını ile kuvvet komutanlarının üye olarak katılacakları belirtilmiştir. Diğer taraftan 1961 Anayasası MGK kararlarını bir ayrıma tabi tutmamış ve milli güvenliği ilgilendiren konulardaki görüşlerini Bakanlar Kurulu’na tavsiye edeceği belirtilmiştir. 1982 Anayasası’na göre ise MGK görüş bildirmenin yanı sıra önemli gördüğü konularda MGK’nın aldığı kararlar Bakanlar Kurulu tarafından öncelikli olarak ele alınacaktır. 1961 Anayasası’nda MGK kararları Bakanlar Kuruluna “görüş bildirme” olarak düzenlemişken. 1982 Anayasası’nda “tavsiye etme” ifadesi yer almıştır ki, bu ifade daha güçlü bir iradenin ifadesi olarak anlaşılabilir. Yine anayasamıza göre

(madde 120 ve 122) olağanüstü hal ve sıkıyönetim kararı almadan önce Bakanlar Kurulunun MGK'nın görüşünü alması mecburidir (Erdoğan, 1997: 285).

Milli Güvenlik Kurulu kurulduktan sonra aşamalı olarak daha etkili hale getirilmiştir. Önceleri sadece görüş bildirmekle görevli kurulun zamanla tavsiyede bulunma ve bu tavsiyelerin öncelikli olarak Bakanlar Kurulunca ele alınması konumuna yükselmesi üzerinde durulması gereken bir noktadır. Uygulamada bu tavsiyeler askerın seçilmişlere emrine dönüşmüştür ki, sistem askerın vesayetinin altına alınmış olmaktadır.

Erdoğan'a göre MGK milli güvenliği ilgilendiren konularda adeta ikinci bir hükümet işlevi görmektedir. Nitekim her ay olağan olarak toplanan MGK, ülkeyi ilgilendiren hemen her konuda görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirmektedir. Bazen hükümet yetkilileri henüz Bakanlar Kurulu'nda görüşülmemiş MGK kararlarının gereğinin yapılacağını dile getirmektedirler. Bu durum demokratik bir ülke yönetim anlayışına terstir. Anayasanın 118. maddesinde MGK üyelerinin kimler olduğu yazılırken, Genelkurmay başkanının ismi bakanlardan önce sayılmıştır. Bu da yine demokratik bir yaklaşımla açıklanamaz. Sivil yönetim ilkesine aykırılık teşkil etmektedir. Ayrıca bakanlar, genelkurmay başkanının atanması ve görevden alınması hakkındaki kararları imzalamaktadırlar. Dolayısıyla genelkurmay başkanı bakanların hukuki iradelerine bağlıdır, isminin onlardan önce sayılmış olması çelişkili bir durumdur (Erdoğan, 1997: 285).

Süleyman Demirel'in "Bakanlar Kurulu siyasi bir müessesedir. Ama MGK devlettir." (Hürriyet, 28.12.1996) cümlesi MGK'nın kararlarının ve etkinliğinin ne kadar belirleyici olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Milli Güvenlik Kurulunun, tıpkı DPT gibi, uzmanlardan oluşan teknik bir kurul gibi düzenlenmesi ve ikinci bir hükümet izleniminin silinmesi gerekmektedir (Erdoğan, 1997: 289).

Avrupa Birliği süreci dolayısıyla MGK'da değişikliğe gidilmesi üzerinde uzun tartışmalar sonrasında, Kopenhag Kriterleri'ne uygun hale getirilmeye çalışılmıştır. 118. Madde değiştirilmiştir. MGK'daki sivillerin sayısı 5'den 9'a çıkarılırken, askerî temsilcilerin sayısı 5'te kalmıştır. Yapılan başka bir düzenlemeyle de, MGK artık Bakanlar Kuruluna görüş bildiren bir kurul olmaktan çıkarılmış ve tavsiye kararı veren bir kurul haline getirilmiştir. Alınan bu kararların eskiden

olduğu gibi Bakanlar Kurulunca öncelikle ele alınması söz konusu olmayacak, bu kararlar değerlendirecektir (Dursun, 2006: 240; İzol, 2002: 200; Erdem, 2005: 761-764). Yasal düzenleme ile sivil üyelerin sayısının arttırılmış olmasının uygulamada pek anlamı olmadığı ortadadır (Erdem, 2005: 763). Bu durumu bazı komutanlarda dile getirmişlerdir. Düzenlemelere rağmen 2000’li yılların ortalarına kadar daha belirleyici olan askerin tutumu olmuştur.

9 Kasım 1983 tarihli ve 2945 sayılı “Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Sekreterliği Kanunu’nda bazı önemli değişiklikler 2003’te gerçekleştirilmiştir. Artık MGK toplantıları her ay değil iki ayda bir olağan olarak toplanacaktır. Gerek MGK’nın gerekse MGK Genel Sekreterliğinin görev alanları daraltılmıştır. Eski uygulamada MGK Genel Sekreteri 15 orgeneral içerisinde seçilmekteydi. Yeni düzenlemeye göre sivil birisinin de MGK genel sekreteri olabileceği düzenlenmiştir. MGK’nın görev alanı devletin milli güvenlik siyasetinin tayin ve tespit edilerek uygulamaya dönük tavsiyelerde bulunma ve koordinasyonu sağlamaya dönük görüş oluşturmak olarak sınırlandırılmıştır (Dursun, 2006: 241; Erdem, 2005: 765-767).

Yapılan anayasa değişiklikleri Türkiye’nin yarı-demokratik olma özelliğini değiştirecek boyutta olmamıştır. Aslında sorun sadece yasal düzenlemelerle halledilecek gibi görünmüyor. Asıl problem zihniyetimizle ilgilidir. Zihniyet değişimini gerçekleştirmek gerekmektedir (Erdoğan, 2005a: 1082). Hala daha askeri bir kurtarıcı olarak gören ve onun siviller üzerinde tahakküm kurmasını arzu eden toplumsal kesimlerin varlığı demokratikleşmenin önündeki en önemli engellerden biridir. Seçilmişlere güvensizlik duyan, onları ahlaki zaaf içerisinde gören anlayış, askeri gerçek vatansever olarak görmektedir.

Askerin AB sürecine olumlu yaklaşmadığı söylenebilir. AB sürecinin Atatürkçülüğün sonunu getireceği yolunda emekli generallerin açıklamaları ve endişeleri var. Uyum sürecinde Türkiye’nin Kopenhag Kriterleri’ni yerine getirmesi istenmektedir. Bu ise sivil otoritenin üstünlüğünü ve askeri vesayet rejiminin sona ermesini gerektirmektedir (Erdem, 2005: 751-752).

Askeri Darbelerin İdeolojik, Siyasi ve Toplumsal Arka planı

Türk Silahlı Kuvvetleri kurucu ideoloji olan Kemalizm'in asıl taşıyıcısı olduğunu düşünmektedir. Bu nedenle yapılan müdahalelerin millet adına ve milletin yararına yapıldığının altı her darbelerden sonra çizilmektedir (Dursun, 2002-3: 131-132). Asker bir taraftan milletin cahil olduğunu ve dolayısıyla doğru tercih yapamayacağını, diğer taraftan da seçilmişlerin güvenilmez olduğunu düşünüyordu. Bu nedenlerden dolayı ülke siyasilerin kontrolüne bırakılmamalıydı. Asker, yaptığı darbelere halkın desteğini almak için yoğun çaba gösteriyordu. Gerekliğinde halkın dini değerlerinden de faydalanma yoluna gidiyordu.

Milli Birlik Komitesi (MBK), halkın yapılan düzenlemeleri, özellikle yeni anayasayı desteklemesi için faaliyette bulunuyordu. MBK üyeleri yurt gezilerine çıkıyorlardı. Anayasanın halk tarafından kabul edilmesini sağlamak için dini alet etmekten dahi geri durmuyorlardı. Referandum öncesinde Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan yeni anayasanın İslam'a uygun olduğu yönündeki bilgileri içeren kitapçık dağıtılmıştı (Cem, 1998: 370). 1960 darbesinden sonra 1961'de yapılan anayasa oylamasında %38,3 oranında ret oyu çıktı. Yine aynı yıl yapılan seçimlerde DP'nin varisi konumunda olan AP'nin yüksek bir oy oranına ulaştığı görülmüştür. 1971'deki askeri muhtıradan sonra 1973'te yapılan seçimlerde CHP %35,5 oy alarak, sandıktan en büyük parti olarak çıktı. CHP'nin oyları azalmıştı. 1980 darbesi sonrasında ilk yapılan seçimde (1983), cuntanın desteklediği MDP (Milliyetçi Demokrasi Partisi) halkın teveccühünü kazanamadı ve Anavatan Partisi oyların %45.15'ini alarak iktidara geldi. Bütün bu gelişmeler ordunun bu siyasal kırılma dönemleri sonrasında hegemonik olamadıklarının birer göstergesidir (Dursun, 2002-3: 132-133).

Yapılan müdahaleler sonrasında halkın sessiz kalmış olması tamamen sindirilmiş olmasındandı. Bunu askeri darbeleri onayladığı şeklinde yorumlamamak gerekir. Eğer öyle olsaydı, darbe sonrasında askerin desteğini alan siyasi partilere oylarını verirlerdi. Darbelere gerekli tepkiyi göstermekten korkan halk, sandık yoluyla tepkisini gösterme yoluna gidiyordu.

1960 darbesi sonrası dönemde ordu içerisinde Atatürkçülüğe dönük fazla bir şey dile getirilmemiştir. Fakat 1971 muhtırasından sonra özellikle solcu siyasal hareketin artması ile birlikte, Atatürkçülük

ordu tarafından standartlaştırılmaya çalışılmıştır. Sonuç itibariyle bu solcu hareketlerin kaynağının dışarıda olduğu düşünülüyor ve yerli bir ideolojiye ihtiyaç duyuluyordu. 1970'lerden itibaren Atatürkçülük ile demokratik olma aynı anlamda kullanılmaya başlandı. Söylemde Atatürkçülüğün içeriği boşaltılarak, darbe söyleminin bir meşrulaştırıcı ögesi olarak kullanılmıştır. 1980 darbesi daha öncesi denemelerden farklı olarak demokrasiyi kendi söyleminin merkezine yerleştirmedir. Onun yerine devletin bekası, birlik ve bütünlüğü söylemini getirmiştir (Dursun, 2002-3: 136-138). Resmi Türk kimliği söylemi dışında kendini tanımlayanlar devletin bekası için bir sorun olarak görülmüştür (Kadıoğlu, 2005: 819). Atatürkçülüğe zaman içerisinde ihtiyaca uygun bir içerik kazandırılma yoluna gidilmiştir. Devrimci sol hareketler güçlendiğinde sağ motiflere bezenerek ve solu kontrol ve sınırlama amaçlı olarak donatılmışken, İslami kökenli hareketler güçlendiğinde ise laikliği ön plana çıkararak dine mesafeli ve hatta bazen karşı bir içerik kazandırılmıştır. Özellikle 1980 darbesi sonrasında bütün etnik farklılıklar özellikle de Kürt olgusu büyük tehdit olarak algılanmış ve ona dönük tedbirler alınmıştır.

1980 darbesi sonrasında Atatürkçülük demokrasi ile eş anlamlı kullanımdan ziyade, devletin kurtarılması ve varlığının devamının sağlanmasına dönük bir “kurtuluş” nosyonuna dönüşmüştür. 1960 darbesi ile demokrasi vurgusu ön plana çıkarken, 1971 muhtırasında demokrasi ve Cumhuriyetin bekası, 1980 darbesinde devletin bekası, 1997'deki 28 Şubat sürecinde ise devletin bekası ve demokrasi söylemleri ön plana çıkarılmıştır. Her darbeye, bir öncekinden daha fazla Atatürkçülüğe başvurularak meşrulaştırma yoluna gidilmiştir. Müdahalenin demokrasiye uygunsuzluk durumu arttıkça, söylemdeki bu boşluğu doldurmak için, Atatürkçülüğe başvurma oranı da artmıştır (Dursun, 2002-3: 137).

Darbeler yapıldıktan bir süre sonra cunta kışlaya geri dönerek, yönetimi tekrar siyasilere bırakmaktadır. Bu durum Türkiye'deki darbeleri Latin Amerika'dakilerden ayırmaktadır. Askeri cunta en baştan siyasal iktidara geçici bir süre için el koyduklarını belirtmektedir. Darbelerin tekrarı, kamusal bilinç tarafından olumsuz bir zorunluluk olarak algılanmasına sebebiyet vermektedir. Askerin geçici olarak bu işe kalkışması, toplumdaki bu zorunlu müdahale olgusunun doğmasında etkili olmaktadır. Her ne kadar asker yönetimi sivillere bıraksa da simgesel olarak kalıcılık özelliği

kazanmaktadır (Dursun, 2002-3: 141-142). Öyle bir görünüm oluşuyor ki sanki seçilmişler ülkeyi yönetmeyi başaramamışlar; krizler ve kaoslar yaşanmış; asker istemediği halde bu duruma müdahale ederek ülkeyi düzliğe çıkarmış ve sivillere devrederek kışlarına geri dönmüş. Hâlbuki bu müdahalelerin oluşması öncesinde gerekli koşulların oluşması için belli çabaların asker tarafından da sergilendiği bilinmektedir.

Siyasal alandaki başarısızlık durumunda, siyaset bir çıkış yolu bulamadığı zaman darbeler kurucu işlev görmektedirler (Dursun, 2002-3: 142). Kriz çözme yöntemi olarak askeri darbelerin kullanılması ve darbeler sonrasında halkın katılımı olmaksızın yapılan düzenlemeler sorunlu bir alana işaret etmektedir. Çünkü bu bulunan çözümlerin halk katmanlarında pekişmesi ve kurumsallaşması sorunlu bir hal almaktadır. Dolayısıyla Türk demokrasisi her an ara verilme ihtimaliyle varlığını sürdürmeye çalışmaktadır. Türk siyasal sisteminin örgüt, kurum ve yöntemlerinin yeni şartlara ve gelişmelere uygun çözüm bulma konusunda yetersiz, kendi içerisinde tutarsız bir yapıda olduğunu, diğer toplumsal yapılar karşısında özerk bir konumda olmadığı görülmektedir (Dursun, 2005: 176-178).

Heper, ordunun gerçekleştirdiği darbeleri bir zorunluluk olarak görmektedir. Ordunun adeta bu işi istemeyerek, mecbur kaldığı için gerçekleştirdiğini düşünmektedir. Öyle bir ifade tarzı dikkat çekiyor ki adeta Türk halkının bu darbeler dolayısıyla Türk Silahlı Kuvvetlerine minnet duyması gerektiği hissi uyandırılıyor. Heper bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: “Türkiye’de ordunun siyasal hayata el koyması siyasal hayatın... sık sık kilitlenmesinin sonucudur. Uzlaşmaz tutumlar yüzünden ülkenin ana davalarının sahipsiz kaldığı ve daha da kötüsü zaman zaman ülkenin iç savaşın eşiğine geldiğini gören ordu için iktidara el koymak her seferinde kaçınılmaz olmuştur” (Heper, 1998: 223). Bu yaklaşım tarzı Türkiye’de demokrasinin kurumsallaşamamasının nedenlerinden biridir. Böyle düşünen bir tek Heper değildir. Aydınlar arasında darbeyi meşru görenlerin oranı küçümsenemeyecek kadar çoktur. Darbe öncesinde de aynı asker mevcut olduğu ve sıkıyönetim ilan edildiği halde neden çatışmalar bitmemiştir de darbe sonrasında birden sona ermiştir sorusuna cevap vermek gerekir. Demek ki darbe için şartların uygun hale gelmesi beklenmiş ve hatta desteklenmiştir.

Ordunun Türk siyasal hayatındaki başat rolü siyasal aktörlerin hiçbirinden sürekli olumlu karşılanmamıştır. Buna rağmen ordunun bu başat rolü ortadan kaldırılamamıştır (Dursun, 2002-3: 143). Ordunun rolüne dönük olarak siyasi partiler ilkeli bir tutum takınmamışlardır. Ordu sola karşı faaliyet gösterdiğinde sağ tarafından olumlu görülmüşken, sağa karşı bir tutum durumunda soldan destek almıştır. 12 Mart Muhtırası öncesinde askeri darbeye davet eden solcu aydınlar muhtıra sonrasında sol karşıtı tutumu dolayısıyla orduya karşı cephe almaya başlamışlardır.

Çıkış Güvenceleri ve Vesayet Yetkisi

Darbeler yapıldıktan sonra, darbenin amacına uygun düzenlemeler yapıldıktan sonra sivilere yönetim devredilir. Asker için önemli olan doğrudan ülke yönetimini elde tutmaktan ziyade görünüşte demokrasi maskesi altında ülkeyi dolaylı olarak yönetmeye devam etmektir. Sivil siyasetin hareket alanı sınırlanarak ve kendilerine belli dokunulmazlıklar oluşturularak yönetimi devretme yoluna gitmişlerdir.

Darbeler belli bir süre sonra kışlarına dönmeye karar verdikleri zaman bazı çıkış güvencelerinin sağlanmasına önem verirler. Bu çıkış güvencelerinden bir bölümünü, daha sonradan yapılacak demokratik seçimlerle başına gelecek hükümetlerin uygulayacakları politikalar üzerinde vesayet yetkileri oluşturmaktadır. Muğlak bir tanımla askere tanınan yetkilere dayanılarak, devletin-milletin genel çıkarını (laiklik gibi) temsil etme iddiasıyla hükümetin politikalarını ve kararlarını gözetlemeyi içermektedir verilen yetkiler. 1982 Anayasası'nda ordunun çok üzerinde durduğu noktaların güvenceye alınmaya çalışıldığı görülmektedir. Ordunun çok önem verdiği ülkenin ve milletin bölünmez bütünlüğü ile Atatürkçülüğe çok fazla vurgu yapılmıştır (Özbudun, 2007: 98-99).

Ordunun hayati bulduğu noktalarda kontrolünü sürdürebilmesinin yollarından biri de anayasal yetkilerle donatılmış ve askerin hakim olduğu resmi kurumların oluşturulmasını sağlamaktır. Bunun en tipik örneğini, 1960 darbesi sonrasında Milli Birlik Komitesi tarafından hazırlanmış olan 1961 Anayasası ile "Milli Güvenlik Kurulunun kurulması oluşturmaktadır. Anayasaya göre MGK, Bakanlar Kuruluna vereceği kararlarda yardımcı olmak ve milli güvenliğe dönük politikalarla ilgili koordinasyonu sağlamak amacıyla temel görüşlerini sunabilecekti. (Özbudun, 2007: 99).

Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin oluşturulması, asker için en önemli çıkış garantisini teşkil etmekteydi (Dursun ve Yurttaş, 2006: 225). Asker yönetimi sivillere bıraksa dahi, onu kontrol altında tutmaya devam edebilmektedir (Erdoğan, 2005b: 739). Bunu yaparken de ulusun genel çıkarları vb. gerekçeleri öne sürer (Dursun ve Yurttaş, 2006: 226). Bu meşrulaştırma girişimleri olmadan yapılacak müdahale ve girişimlerin halk nezdinde destek bulamayacağını bilmektedir.

1961 Anayasası'nda MGK üyesi Komutanlardan “Kuvvet Temsilcileri” olarak bahsedilmekteydi. 1971 Muhtırası'ndan sonra yapılan değişiklikle bunun yerine “kuvvet komutanları” kurul üyesi olarak gösterildi ve böylece kurulda ordunun temsilcilerinin gücü artmış oldu. Yine aynı maddedeki “yardımcılık etmek” ifadesi çıkarıldı. “Sunar” ifadesi yerine de “tavsiye eder” ifadesi konularak MGK'nın hükümet üzerindeki gücü artırılmış oldu (Özbudun, 2007: 99; Dursun ve Yurttaş, 2006: 235). Anayasa'da yapılan değişiklikle “Milli Güvenlik Kurulu, milli güvenlikle ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında gerekli temel görüşleri Bakanlar Kuruluna tavsiye eder” şeklinde bir yaklaşım değişikliğine gidildi.

1980 darbesinden sonra hazırlanan 1982 Anayasası ile MGK daha da güçlendiriliyor. 1961 Anayasası'nda MGK'da temsil edilecek sivillerin sayısının belirlenmesi yasal düzenlemelere bırakılmıştı. Fakat 1982 Anayasası'nda MGK üyelerinin kimler olduğu tek tek sayıldı. Bu üyeler şunlardır: Cumhurbaşkanı, başbakan, genelkurmay başkanı, milli savunma, dışişleri bakanı, içişleri bakanı, kara, hava ve deniz kuvvetleri komutanları ve jandarma genel komutanıdır. Bu yapı ile asker ve sivil sayısı dengelenmiştir. 9 Kasım 1983 tarihinde 2945 sayılı “Milli Güvenlik Kurulu'na İlişkin Kanun”un 2. maddesinde ulusal güvenliğin çerçevesi oldukça geniş tutulmuştur. Bu maddeye göre ulusal güvenlik: “Devletin anayasal düzenini, varlığını ve birliğini; uluslararası alandaki siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik menfaatlerini ve uluslararası anlaşmalarla kazanılmış haklarını her türlü iç ve dış tehdide karşı korumak” olarak tanımlamıştır (Özbudun, 2007: 99-100). Milli güvenliğin çerçevesinin muğlak ifadelerle çok geniş tutulmuş olması askerin elini güçlendirmiştir. Artık hemen her konu milli güvenlik ile ilişkilendirilebilir ve buna dönük olarak MGK'da kararlar alınabilirdi. Görünüşte tavsiye olsa da bu kararlar uygulamada seçilmişler için bir zorunluluk haline gelmiştir. Ayrıca MGK'da sivil-asker sayısının eşitlenmiş olması da

çok fazla bir anlam ifade etmemekteydi. Cumhurbaşkanının asker kökenli olması, sivillerin askere karşı dik duramayışı gibi nedenlerle asker istediği kararları çıkartmakta pek zorlanmıyordu.

Askeri vesayeti tesis etmenin üçüncü yolu olarak da, anayasanın ve yasaların garantörü olarak silahlı kuvvetlere yetki veren atıflara anayasa içerisinde yer verilmesidir. Bu durum beraberinde çok yanlış bir algılamayı doğurabilecektir: Bir tarafta geçici hükümetler, diğer tarafta ise devletin genel çıkarlarını daha iyi savunabilecek olan, geçici olmayan, bir kurum. 1982 Anayasasının 90. maddesinde TSK'nin Cumhuriyet'in kurumsal yapısının garantisi olduğu belirtilmektedir. Böylece 1982 Anayasası ordunun siyasi fonksiyonunun varlığını kabul etmiş olmaktadır (Özbudun, 2007: 101). Askerin rolü tartışılırken anayasada ona verilen yetkiler çerçevesinde yaptığı eylemlere meşruiyet sağlamak doğru olmayacaktır. Darbe sonucu bütün anayasal yapıyı ayaklar altına alan bir kurumun yapmış olduğu anayasanın meşruluğunu tartışmak daha doğru olur. Gayrimeşru bir yöntemle yapılmış olan bir anayasa nasıl meşru olabilir?

Yönetimi sivillere devreden cunta mensupları için en önemli güvencelerden birisi de, cunta yönetimi sırasında asker tarafından işlenen suçlar dolayısıyla askerlerin cezalandırılmamaları sağlayan, kendilerine dönük bir af yasaının çıkarılmasıydı. Nitekim 1961 ve 1982 anayasalarına, cuntaya dönük her türlü soruşturma ve tatbikata dönük güvenceler verilmiştir. (Özbudun, 2007: 106-107). Asker işlediği suçlardan dolayı cezalandırılmamaktadır. Gayrimeşru bir şekilde yapılmış anayasada böyle güvencelerin bulunması dikkate alınmamalıdır. Nitekim 12 Eylül 1980 Darbesine dönük başlatılmış olan yargı süreci her ne kadar sembolik de olsa önemlidir.

Türk Siyasal Sisteminde Askerin Yeri ve Demokratikleşmeye Olan Etkisi

Silahlı kuvvetler, devletlerin zor kullanma araçlarının en önemlisini teşkil etmektedir. Ordular genellikle ülkenin dış tehditlere karşı savunulması amacıyla hizmet görürler. Fakat bazı istisnai durumlarda iç güvenlik amacı ile de kullanıldıkları bilinmektedir. Hemen her ülkede milli savunma ve dış politika kararlarının alınmasında silahlı kuvvetlerin etkili oldukları söylenebilir. Temel sorun, bu kadar siyasal karar alma sürecinde etkili olan bir kurumu nasıl siyasal iktidarın kararlarına itaat eder duruma getirebiliriz

sorusudur. Teorik olarak silahlı kuvvetlerin siyasal iktidara itaat etmesinin gerekliliğini dile getirmek, uygulamada bunun böyle gerçekleşmesini sağlamaya yetmemektedir. Sivil-asker ilişkileri demokrasi açısından önem taşımaktadır. Demokrasilerin ortaya çıkmasında etkili olan faktörlerden biri de silahlı kuvvetlerin üzerinde sivil denetimin sağlanmasıdır (Erdem, 1999: 145; Kohn, 2000: 9-13). Bir ülkede halkın seçtiği temsilciler yerine bürokratlar yönetimde belirleyici ise, o ülke demokrasi değildir. Seçilmişlerin asker-sivil bürokrasi üzerindeki otoritesi sağlandığı durumlarda demokrasiden bahsetmek mümkün olabilir.

Kohn'a göre teorik olarak orduyu siyasete müdahalenin dışında tutacak ve darbeleri engelleyecek hiç bir şey yoktur. Fakat sivil denetim uzun zaman başarı ile sağlandığı takdirde, askerlerde sivil denetimi kabullenme gerçekleşmektedir. Toplum ve basın ordunun sivil otoriteye itaatının gerekliliğine inanır. Orduyla sivil yönetim arasında bir kriz çıktığında, sivillerin çözüm bulacağı beklentisi hasıl olur. Askerler ise itaatsizlik durumunda kendilerinin zararlı çıkacaklarını düşünürler (Kohn, 2000: 14). Eğer bir ülkede herhangi bir kriz çıktığında, o konuda askerin tepkisi nasıl olacak diye düşünülüyor ve askerden çözüm üretmesi bekleniyorsa, o ülkede demokrasi kurumsallaşamaz.

Demokratik ülkelerde komutanların yetkileri ve bu etkileri ne şekilde kullanabileceğinin sınırları anayasa, yasalar ve diğer mevzuatlarla belirlenir (Kocaoğlu, 1997: 291). Demokrasinin yerleşmiş olduğu ülkelerde ordunun sivil makamların otoritesi altında olduğu görülmektedir. 1776 tarihli Virginia İnsan Hakları Beyannamesi'nin 13. maddesinde ordunun sivil gücün emrinde ve denetiminde olması gerektiği belirtilmektedir. Bu anlayış 1787 tarihli Amerika Birleşik Devletleri Anayasası'na da yansıtılmıştır. 2. maddeye göre başkan, silahlı kuvvetlerin başkomutanıdır. Liberal düşünce, askerin sivil denetimde olmasının gerekliliğine önem vermektedir. Aksi durumda askerin sivil idareye etkisi ve baskısı mümkün olabilecektir. Liberal anlayışın hakim olduğu ülkelerde düzenlemeler ve kurumsallaşma ile beraber askerin sivil denetiminde olması ve liberal demokrasi için askerin bir tehdit olmaması sağlanmıştır (Erdoğan, 1997: 278-279).

Aslında ilkesel olarak Türkiye anayasaları da TSK'yı sivil makamların denetimi altına vermiştir (Erdoğan, 1997: 278). Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde askeri ve sivil bürokrasi yönetimi

birlikte yapma eğilimi göstermektedir. Bürokrasinin vesayeti tesis edilmiş olduğu için siyasetin sınırları toplumsal kesimlerce değil, bürokrasi tarafından çizilmektedir. Bunda etkili olan sebeplerden biri de burjuvazinin gelişmemiş olması ve devletin ekonomide aşırı etkili olmasıdır. Bu durum bürokrasinin daha etkin olmasına neden olmaktadır (Tuncel, 2005: 607-608). Türkiye'nin son yıllarda hızlı kalkınması beraberinde özel sektörün daha güçlü hale gelmesini getirmiştir. Milli gelirdeki yükselişle ortaya daha geniş bir orta sınıf çıkmıştır. Özel sektörün ekonominin itici gücü olması dolayısıyla demokrasinin kurumsallaşması hızlanmıştır. Varlığını devlete borçlu olanlar ile liberal ekonomiye dayandıranların dünyaya bakışları farklılık gösteriyor. Dünyaya açılan müteşebbislerin ve tüccarların sayısındaki yükseliş demokratikleşmenin itici gücünü oluşturmaktadır.

Demokrasinin kökleştiği ülkelerde resmi dogmalara yer olmadığı için, iç politikaya dönük olarak bir iç düşman ve onlara karşı topyekün bir savaş algılayışı mevcut değildir. Bu ülkelerde, ortaya çıkan aşırı ideolojik yaklaşımları imha etme yoluna gidilmez ve bunları siyasal sisteme entegre etmenin yolları geliştirilir. Dolayısıyla herhangi bir askeri darbenin veya diktatörlüğün ortaya çıktığı gözlemlenemez (Erdem, 1999: 149). Türkiye'de iç düşman anlayışının ve bölünme paranoyasının güçlü olması askerin daha etkin olmasının yolunu açmaktadır. Bazen bu iç düşman aşırı solcular, sağcılar, Kürtler bazen de İslamcılar oldular.

Demokratik kurumsallaşmasını tamamlamış ülkelerde bir hükümet başarısız olduğunda veya ortaya çıkan krizlerle baş edemediği zaman seçime gidilmekte ve bu yolla çözümün yolu açılmaktadır. Fakat demokrasiye yeni geçmiş ve kurumsallaşmasını tamamlayamamış ülkelerde kolay bir şekilde askeri darbeler görülebilmektedir. Bunun nedeni ise sorunlara müzakere ile ve demokratik yöntemlerle çözüm bulmada yetersiz kalınmasıdır. Askerler ise genellikle ülkeyi kaostan kurtarma gerekçesiyle müdahalede bulunuyorlar (Dursun ve Yurttaş, 2006: 224). Türkiye'de demokrasinin kurumsallaşamamış olmasının en önemli göstergesini ise darbelerin hiçbir karşı koyuşla karşılaşılmaksızın gerçekleştirilmesi oluşturmaktadır (Dursun, 2005: 175). Bastırılmış ve yıldırılmış insanların tepki göstermesini beklemek de pek gerçekçi olamaz. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren muhalif olan herkese hain muamelesi yapılmış ve ağır bir şekilde cezalandırılmışlardır. İstiklal Mahkemeleri'nin birçok aydını

ve sesini yükselten kişileri nasıl bir acımasızlıkla cezalandırdığı dikkate alınır, bu sessizlik daha iyi anlaşılabilir. Türkiye’de batıda olduğu gibi aracı kurumların varlığına fazla izin verilmemiş olması da bunda etkili olmuştur.

Genel olarak ordunun siyasette aktif ve pasif olmak üzere iki tür rolü olduğu söylenebilir. Eğer bir ülkede hükümetler normal yollardan kuruluyorsa, ordunun bu süreçte hiçbir etkisi yoksa aldığı kararlarda ve uygulamalarda ordunun tehditleriyle karşılaşmıyorsa, o durumda ordunun pasif bir rol üstlendiği söylenebilir. Fakat ordu eğer herhangi bir siyasal görüşü destekliyor ve hükümeti ele geçirmesi için destekliyorsa veya kendisi doğrudan yönetime el koyuyorsa, bu durumda aktif bir rol üstlendiği söylenebilir. İktidarları baskı altına alarak yönlendirme yoluna başvurması durumu da bu kategoriye girer (Turan, 1994: 299). Türkiye’de ordunun demokrasiye geçildikten sonra hep aktif bir rol üstlendiği söylenebilir.

Eskiden beri ordunun Türk siyasal sistemdeki yerinin neresi olduğu üzerinde tartışmalar olagelmıştır. Ordunun Türk siyasal hayatına müdahalesi genel olarak iki şekilde algılanmıştır. Ordu, bazen siyasal alana askeri darbeler ile müdahale ederek demokratik sürecin işlenmesini bir süreliğine kesintiye uğratmaktadır. Bunun belirli aralıklarla yapılması Türk demokrasisinin gelişip olgunlaşmasını engelleyerek kırılğan hale getirmektedir. İkinci algılayışa göre ise, asker, siyasal sistemin müdahaleye açık yapısının olması ve demokratik süreçlerin işletilmesinde sorunlu olunan dönemlerde kendisine biçilen siyasal rolü oynama yoluna gitmektedir. İlk yaklaşımda ordunun müdahalesi sonucu demokrasi gelişmiyor ve kırılğan hale geliyor. İkincisinde ise demokratik sistem doğru işletilemediği için, ordu kendine düşen görevi yerine getiriyor. Bu iki farklı yaklaşımın ortak paydasını oluşturan nokta ise, ordunun siyasal bir aktör olmadığıdır. Dolayısıyla siyasi alanda işi yoktur. Aslında ihtiyaç duyulan yaklaşım, her şeyin sorumluluğunu orduya yüklemek ya da tam tersine ordunun her şeyi doğru yapacağı düşüncesinden farklı bir yaklaşım geliştirmektir. Alışılmış klişelerden vazgeçmek ve doğru olduğuna bugüne kadar inandığımız şeyleri sorgulamaktır.

Türkiye’deki farklı ideolojik temeli olan düşünürlerin askeri darbeleri analizleri de farklılık göstermektedir. Sosyalist yaklaşıma göre, askeri darbelerin nedeni, sınıf mücadelesinin varlığıdır. Her bir müdahale bu sınıf mücadelesi dolayısıyla ortaya çıkan çıkmazları ortadan

kaldırmaya ve çözüme kavuşturmaya dönük olmuştur. Burjuvazi kuruluştan itibaren devletin baskıcı aygıtına bağımlı bir yapı sergilemektedir. Sınıf mücadelesinde ise güçsüz düşmektedir. Askeri müdahaleler sayesinde burjuvazinin hegemonyasının devamlılığı sağlanmaktadır (Dursun, 2002-3: 125-129).

Liberal görüşü savunanlara göre ise askeri darbeler burjuvazinin ilerleyişi karşısında güç yitiren sivil-askeri bürokrasinin bir rövanş harekedir. Bu seçkinler parlamenter sistemde toplumu şekillendirme ve inşa etme fonksiyonlarını kaybetmektedirler. İşte bu kaybettikleri gücü tekrar kazanarak, toplumun hangi yönde nasıl şekilleneceğinin belirlenmesi amacı güdülmektedir. Türk siyasal hayatındaki ordunun Kemalist ve müdahaleci geleneği müdahalelerin en önemli gerekçesi olarak görülmektedir. Çünkü bu yapı içerisinde ordu ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Toplum ile devlet arasındaki güç ilişkisi toplum lehine bir gelişim gösterdiğinde, müdahale yoluyla güç dengesinde devletin ağırlığı daha da arttırılmaktadır. Olay, bürokratik seçkinler ile siyasal seçkinler arasındaki bir mücadele olarak da görülmektedir. Siyasal seçkinler Cumhuriyet ideolojisinden her hangi bir sapma yaptıkları anda, bunun düzeltilmesi girişimidir. Böylece siyasal seçkinler cezalandırılmakta ve bürokratik seçkinlerin etkinlikleri arttırılmaktadır (Dursun, 2002-3: 129).

Bir ülkedeki demokratik siyasal kültürün gelişmişlik seviyesi ile askeri darbeler arasında ters orantı olduğu söylenebilir. Bir ülkede demokratik siyasal kültür eğer zayıfsa (Türkiye'nin durumu) o zaman geniş bir müdahale yelpazesinin olduğu söylenebilir (Demir, 2002: 156). Demokrasi kültürünün güçlenmeye başlaması ile birlikte, son yıllarda askerin kendi sınırlarına çekilmeye başladığı görülmektedir.

Türk toplumunun sorunlarını demokratik yöntemlerle çözmede pek başarılı olduğu söylenemez. Kriz çözmede bir yöntem olarak darbelerin varlığının nedenlerini iyi analiz etmek gerekmektedir. Bunda tek bir faktörün etkili olduğu söylenemez. Bir yandan siyasal kültürümüzden, yani siyasetle ilgili geliştirmiş olduğumuz değerler, davranış kuralları ve inançlardan kaynaklanmaktayken, diğer taraftan da demokratik sistemin henüz daha oturmamış olması ve kırılmalıklar taşımasından kaynaklanmaktadır (Dursun, 2005: 177-178; Demir, 2002: 162). Siyaset kurumunun güçlenmesi ve yönetimde zaaf göstermemesi durumunda askere müdahale etme fırsatı verilmemiş olur.

Askerin siyasete müdahalesinin önünü açan nedenlerden birisi ise Türk toplumunda var olagelen “asker-millet” mitidir. Bu militarist yaklaşım sorunları müzakere ile çözmeyi düşünmez. En iyi ve kestirme yol güç kullanımınıdır. Bu ise darbelere meşruluk kazandırmak için kullanılmaktadır. Her Türk gencinin (erkek) askerlik görevini zorunlu olarak yerine getirmesi toplum ile asker arasında belli bir birliktelik duygusunun oluşmasında etkili olmaktadır. Subaylar kendilerini sadece kendi astları konumundaki askerlerin değil aynı zamanda sivil vatandaşların da komutanı olarak görmekteyler. Bunda toplumun yaklaşımı belirleyicidir. Bir subayla karşılaşıldığında “komutanım” diye hitap edilmektedir (Erdoğan, 2005b: 746-747). Vatandaşlar çok rahat bir şekilde siyasileri en ağır ithamlarla eleştirebildikleri halde, bürokratlara dönük olarak eleştiri yapıldığı veya hesap sorulduğu görülmemektedir (Yayla, 2005). Askere karşı bir biat kültürünün varlığı ve bürokratlara karşı olumlu yaklaşım beraberinde seçilmişlere karşı kuşkucu bir bakışı getirmektedir. Halbuki siyasilere gerektiğinde hesap sorabilen vatandaşların asker-sivil bürokratlara karşı böyle bir koku mevcut değildir.

Türkiye’de gerek devletçi kesim gerekse liberal kesim demokrasinin önemine vurgu yaptıkları halde, devletçi yaklaşımlar sergileyenler ya istikrar ya da normalleşme gerekçesinin arkasına sığınarak demokratikleşmeyi rafa kaldırarak daha ileriki zamanlara ertelemektedirler (Keyman, 2000-1: 139-140). 1997’de gerçekleştirilen bir anket çalışmasına göre toplumun %25,7’si, 2000-2001’de yapılanda ise %28,4’ü ordunun siyasal iktidara el koyarak ülkeyi yönetmesinin Türkiye’nin faydasına olduğunu düşünmektedir (Tanıyıcı, 2005). Bu bile demokrasi kültürümüzün ne kadar geri olduğunu göstermeye yetmektedir.

Türkiye’de özellikle dindar ve laik kesim arasındaki karşılıklı derin güvensizlik demokrasinin gerektiği gibi gelişmemesine ve başarısız olmasına neden olmuştur. Demokrasinin kurumsallaşmasının yolu ise elitlerin uzlaşmasından geçmektedir (Çizakça, 2002: 121-136). Bir taraf diğerini yobazlıkla suçlamakta ve laik sistemi sonlandıracağı endişesini taşımakta, diğer taraf ise laik kesimi kendine yaşam hakkı tanımamakla ve kendi inançlarını yok etmek için çaba harcamakla suçlamakta. Toplumsal kesimlerin bu derin kaygıları aydınlar ve basın tarafından arttırılmaktadır. Farklı toplumsal kesimlerin birbirini tanımaya ve bu yolla kaygılarının anlamsızlığını görmeye ihtiyaçları vardır.

Ordu yapmış olduğu müdahaleleri Cumhuriyetçiliği ve laikliği korumak adına yapmıştır. Fakat günümüzde demokrasi olmadan cumhuriyetçilik tek başına bir şey ifade etmemektedir. Asıl zor olan demokrasiyi kurmaktır, cumhuriyeti değil. Laikliğin demokrasinin bir sonucu olduğu unutulmamalıdır. Sanıldığı gibi demokrasi laikliğin bir sonucu değildir. Dolayısıyla asıl değer verilmesi gereken ilke demokrasidir. Çizakça'ya göre ordu demokrasiyi korumayı da kendine görev olarak seçmelidir. Bu yolla toplumsal güvenin oluşmasına ve seçkinlerin uzlaşmasına katkı sağlamış olur (Çizakça, 2002: 142-143).

Merkez, çok partili hayata geçildikten sonra da çevreyi kontrol etmeye çalışmıştır. Çevrenin merkeze karşı güç kazanması sonucunda ya çevrenin partileri kapatılmış ya da askeri darbeye başvurulmuştur. Demokrasinin sağlayacağı serbest ortamın çevreyi merkeze karşı güçlendireceği endişesi hep var olmuştur (Demir, 2002: 163-165). Bu süreç hızla ilerlemekte ve merkez zamanla bunu kabul etmek zorunda kalacaktır. Dolayısıyla zamanla bu konuda ilerleme sağlanacağı söylenebilir.

Türkiye'de terörün politik arenada önemli bir yer alması ve onunla yapılan mücadele TSK'nin siyasallaşmasında etkili olmaktadır. Bu durumu da kullanarak ordu siyasal alana müdahale edebilmektedir (İzol, 2002: 201). PKK terörünün artması sonucunda ve PKK sempatisini milletvekillerinin meclise görmesi ile Türkiye'de milliyetçilik artmıştır. Bu ise askerin siyasete daha fazla müdahale etmesi sonucunu doğurmuştur (Erdoğan, 2005b: 743). Belli bir iç tehdidin varlığı beraberinde silahlı mücadeleyi getiriyorsa askerin rolü artmakta ve toplum nezdinde daha fazla önem verilmektedir.

Türk Silahlı Kuvvetlerinde verilen eğitimin içeriğini kendileri belirliyorlar. Bu eğitim sürecinde sadece ülkenin savunulmasına dönük teknikler verilmemekte, aynı zamanda ideolojik olarak da belli kalıplara sokulmaktadırlar. Atatürkçülüğü en doğru kendilerinin anladığını düşünüyorlar ve bu ideolojinin tek hakikat olduğu yoğun bir şekilde işleniyor. Cumhuriyetin ve ilkelerinin yegâne güvenilir savunucusunun kendileri olduğu inancı aşılanıyor. Sivil politikacılara karşı aşırı güvensizlik beslemektedirler. Bu algılayış sonucunda darbeler ve dâimi denetim anlayışı olağanlaşmaktadır (Erdoğan, 2005b: 745-746).

Darbelerin sonuçlarına göre olumlu veya olumsuz olarak algılandıkları görülmektedir. Olumlu veya olumsuz sonuç oluşturmuş olması kısa zamanda parlamenter sisteme geri dönmüş olması ve siyasetin alanını daraltılıp daraltılmamasına göre ele alınmaktadır (Ç. Dursun, 2002-3: 130). Darbelere karşı ilkesiz bir yaklaşım tarzının Türkiye’de yaygın olduğu söylenebilir. Demokrasinin kurumsallaşma bilmesi için toplumsal kesimlerin tamamının her tür askeri müdahaleye karşı olması gerekir. Aksi takdirde darbe geleneği daha uzun yıllar devam eder.

Türkiye’deki toplumsal ve siyasal sistem tek parti gereklerine uygun bir şekilde dizayn edilmiştir. Demokrasiye geçilmiş olduğu halde bu yapı korunmuştur. Dolayısıyla bu yapının çok partili demokratik düzene uygun hale getirilmesi gerekmektedir (Yılmaz, 2005: 303). Farklılıklara karşı bir tahammülsüzlük vardır. Her türlü muhalefete olumsuz gözle yaklaşılmaktadır. Bir kere iktidar elde edildiğinde her şeyi yapma yetkisini kendinde gören basiresiz ve kapsayıcı olmayan bir liderlik anlayışıyla hareket edilmektedir.

Türkiye’deki mevcut sistem halktan çok askerin etkisi altındadır. Bu yapının değiştirilmesi ve halkın egemenliğin gerçek kaynağı haline getirilmesi gerekmektedir (Dursun, 1995: 18). Bütün bu darbelerin ortak özelliklerinin başında ise bir kısım sivillerin, siyasal partilerin bir bölümünün, bazı sivil toplum kuruluşlarının açıkça desteğini almış olmaları gelmektedir. Darbeler genellikle açıkça yapılmış ve daha sonradan cezalandırılmamışlardır (Özgür, 2004: 77-78). Bunun tek istisnası Talat Aydemir olayıdır ki, Aydemir’in idam edilmesinin nedeni darbe yapmaya kalkışması değil, askeri hiyerarşiyi çiğneyerek bu işe kalkışmasıydı.

Çoğu kez muhalefet iktidarı denetleyebilmek ve yönlendirebilmek için askeri bürokrasiyi kullanmaya çalışmıştır (Tuncel, 2005: 620). Türkiye’de bazı muhalefet partilerinin en büyük hastalıklarından biri, normal yollardan iktidara gelemeyeceklerini anladıktan sonra askeri darbe yapması için kışkırtmasıdır. Bunun en açık örneğini 1950’li yıllarda CHP’de görmek mümkündür. Seçimler yoluyla Demokrat Partiyi alt edemeyeceğini anladıkları için askerin darbe yapmasına en iyimser yaklaşımla karşı çıkmamışlardır. Darbe sonrasında cunta CHP dışında bir partiye yönetimi devretmeyi kabul etmemiştir.

Demokratikleşme çabalarının tümü merkez sağ partilerce verilmiştir. Sol partiler ise aşırı statükocu ve devletçi olmuşlardır. Bireylerin

temel hak ve özgürlüklerinin alanının geliştirilmesi yönünde solun pek katkısı olmadığı halde, engelleme yoluna gidilmiştir. Ordu başta olmak üzere bürokratik kurumlarda solun hakim durumda olduğu ve devletçi refleksi harekete geçirmek için çaba sarf ettiği görülmektedir (Çaha, 2005: 695-696).

Uluslararası konjonktür de darbelerin gerçekleşmesinde önem arz etmektedir. Bazı durumlarda uluslararası aktörler askeri yönetimi sivil yönetime tercih edebilmektedirler. Sivil hükümetler seçmenlerin aşırı derecede karşı çıkacakları girişimlerde kolay kolay bulunamazlar. Fakat askeri yönetimlerin önemli kararları çok kolay alabilmeleri mümkündür. Bu aldıkları kararlar ve eylemleri dolayısıyla hiçbir şekilde hesap vermemektedirler. Cunta iktidarda olsaydı 1 Mart Tezkeresi gibi bir sorunla ABD karşılaşmaz ve Türkiye topraklarını rahat bir şekilde Irak Savaşında kullanabilirdi. Bizdeki asıl sorun “zamanın ruhu”nun (Zeitgeist) doğru bir şekilde anlaşılabilmesidir. Artık dünyada demokratlaşma önemli bir değer haline gelmiştir. Darbeci yönetimleri küreselleşmiş olan dünyada olumlu gören pek olmaz.

Kohn’a göre askerler kendilerini tanımlayan bir konumda oldukları müddetçe topluma daha az bağımlı olacaktır. Subay atamalarında yasama ve yürütme etkili olmalıdır. Ayrıca zorunlu emeklilik yolu da açık tutulmalıdır. Yasama organı askerin faaliyetlerinden haberdar olabilmeli ve başarısızlık, görevi kötüye kullanma gibi durumlarda soruşturma açabilmelidir. Ordu mensuplarının kanuni sorumluluklarının temin edilmesi gerekmektedir (Kohn, 2000: 16-17).

Sonuç

Türkiye’de demokrasinin güçlenip kurumsallaşmasının önündeki en önemli engel askeri-bürokratik vesayetinin inşa edilmiş olmasıdır. Darbelere sonra bürokrasi sistemi içerisindeki konumunu güçlendirmekte ve bu durumun kalıcı olması için bazı önlemler almaktadır. Askeri-sivil bürokrasinin arzu ettiği yapı, sivil, demokratik bir görünüm altında ülkenin kendileri tarafından yönetilmesidir. Darbelere sonra sistem yeniden inşa edilmektedir. Asker, yönetimi sivillere devretmeden önce bazı çıkış garantileri almaktadır. Bu garantilerden en önemlilerini kendilerine ayrıcalıklı bir konum sağlayan anayasaların yapılması ve kendilerinin yönetimde etkinliklerini anayasal çerçevede sağlayacak kurumlar

oluşturulmasıdır. Bu bağlamda oluşturulmuş olan kurumların başında MGK, YAŞ, Anayasa Mahkemesi vb. gelmektedir. Darbecilerin yaptıkları faaliyetler dolayısıyla yargılanmamaları için de teminatlar alınır. Normal şartlar altında, demokratik bir şekilde seçilmiş meclislerin almaları mümkün olmayan bazı önemli kararlar bu dönemlerde rahatça alınır. Her darbeden sonra askerin toplumdaki statüsü ve ekonomik durumu daha iyi bir noktaya taşınır.

Türkiye’de demokrasinin kurumsallaşamamasının ve askeri darbelerin meydana gelmesinin gerekçeleri kısaca şöyle açıklanabilir: Demokrasilerde sorunları çözme yöntemi olarak müzakere önemli bir yere sahiptir. Farklı toplum kesimleri, kendi çözüm önerilerini rahat bir şekilde dile getirirler. Bu çözüm önerileri üzerinde müzakereler yapılır. Eğer sistem tıkanır ve çözüm bulunamazsa, devreye demokrasilerin en önemli sorun çözme kurumu, yani seçimler girer. Seçimler sonrasında ortaya çıkan tablolara göre bir çözüm bulunur. Bazı durumlarda referandum gibi yöntemlere de başvurulabilmektedir. Ülkedeki, siyasal kültür, demokratik süreçlerin işletilerek çözüm yollarına ulaşılmasına engel teşkil etmektedir. Türkiye’de muhalefet hiçbir zaman hoş görülmemiştir. Osmanlı Devleti döneminde muhalefet etmek fitneye sebebiyet vermek olarak görülmekteydi. Nitekim günümüzde muhalefet dendiği zaman hep olumsuz çağrışımlar kafalarda oluşmaktadır: Her şeye hayır diyen, uzlaşmaz, sorun çıkarıcı... Muhalefetin sadece eleştirip karşı çıkmaktan ziyade, alternatifler sunarak hükümetlere yol gösterici fonksiyona sahip oldukları düşünülmemektedir. Demokrasiye geçildikten sonra iktidarlar eleştiriye açık olmadılar. Her istediklerini yapabileceklerini, bunun bir hak olduğunu düşündüler. Diğer taraftan muhalefet partileri de aynı uzlaşmaz tavırla iktidarı yıpratmak için her yolu meşru gördüler. Seçim yoluyla iktidara gelmelerinin mümkün olmadığını anladıkları zaman, askeri darbe yapmaya davet etmekten geri durmadılar.

Toplumlar ve talepleri zaman içerisinde değişime uğramaktadır. Bu değişim sürecinde yeni taleplerin ve beklentilerin siyasal iktidarlardan çözüme kavuşturulması istenmektedir. Demokrasiler yeni toplumsal talepleri meşru görmekteler ve bu taleplere karşılık verebilmenin yollarını aramaktadırlar. Türk siyasal kültüründe ise farklı talep ve beklentilere karşı bir tahammülsüzlük söz konusudur. Zamanın değiştiği ve farklı taleplerin doğal olduğu algılanamamakta ve farklı taleplerde bulunanlar Atatürk düşmanı, vatan haini ve benzeri

hakaretler ve sindirme politikalarıyla sistemin dışına itilmektedirler. Toplumun farklı kesimleri birbirlerine kuşkuyla bakmaktadırlar. Birbirlerine karşı bu kadar güven duymayan kesimlerin bir araya gelerek müzakere sonucunda sorunları çözmeleri mümkün olamamaktadır. Sonunda siyaset bu taleplere cevap veremez hale geldiği için krizler çıkmaktadır.

Türkiye'nin demokratikleşememesinin en önemli nedenlerinden birisi de, sorunların çözümünün olağanüstü özellikleri olduğuna inanılan liderler tarafından gerçekleştirileceğinin düşünülmesidir. Bazı kesimler için olağanüstü özellikleri haiz olan TSK sorunları en iyi çözebilecek kurum durumundadır. Ne zaman bir kriz çıksa, bir kesim sivilin darbe beklentisi içerisine girdiği görülmektedir. Demokrasilerde sihirli değneğe sahip liderlerin veya kurumların, kendi kolektif sorunlarını çözmeleri beklenmez. Bütün sorunların demokrasinin kurum ve kuralları çerçevesinde çözülmesi beklenir. Türkiye'de toplumun bir kesimi askeri sorun çözücü olarak görmesi dolayısıyla, asker de kendini bu pozisyonda görmeye başlıyor ve çok rahat bir şekilde darbeye kalkışıyor. Vizyon sahibi liderlere sahip olmak demokratlaşmak açısından önemlidir. Ülkeyi bu kültürel altyapıya rağmen düzlüğe çıkaracak, dengeleri iyi bir şekilde kuracak vizyon sahibi liderlere sahip olunamamış olması demokrasinin kurumsallaşmasını engellemiştir. Bazı durumlarda darbe adeta geliyor dediği halde küçük hesaplar peşinde koşan siyasetçiler, demokrasinin kurumsallaşmasının önündeki engellerden biridir.

Kaynakça

CEM, İ. (1998) *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, 13. Baskı, Can Yayınları, İstanbul.

ÇAHA, Ö. (2005) "Sivil Toplumun Türkiye'deki Sorunları", Adnan Küçük ve diğerleri (der.), *21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye'de Siyasal Hayat*, Cilt 2, Aktüel Yayınları, Bursa, ss. 689-707.

ÇAVDAR, T. (2004) *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, 3. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

ÇİTÇİ, Oya (2006), "Ordu-Siyaset İlişkileri", *Amme İdare Dergisi*, Cilt 39, Sayı 4, Aralık, ss.17-44.

ÇİZAKÇA, M. (2002) *Demokrasi Arayışında Türkiye*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

DEMİR, O. ve Adem Üzümcü (2002) “Türkiye’de Yaşanan Ara Rejimlerin Sebepleri Üzerine Bir İnceleme”, *G.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, 1/2002, ss. 155-182.

DURSUN, Ç. (2002-3) “Türkiye’de Askeri Darbelerin Simgesel Ekonomisi”, *DOĞU BATI*, VI/21, Kasım-Aralık-Ocak, ss.123-147.

DURSUN, D. (1995) *Değişim ve Süreklilik*, İklim Yayınları, İstanbul.

DURSUN, D. (1999) *Demokratikleşemeyen Türkiye*, 1. Baskı, İşaret Yayınları, İstanbul.

DURSUN, D. (2005) “Türk Demokrasisinde Kurumsallaşma Sorunu ve Krizleri Çözme Yöntemi Olarak Askeri Darbeler”, *Muhafazakâr Düşünce*, Yıl 1, Sayı 3, Kış, ss. 175-196.

DURSUN, D. ve Fatma Yurttaş (2006) “Türkiye’de Demokrasiye Geçişlerde Askerin Elde Ettiği Çıkış Garantisi Olarak Milli Güvenlik Kurulu”, *Muhafazakâr Düşünce*, Yıl 3, Sayı 9-10, Yaz-Güz, ss. 223-246.

ERDEM, Fazıl H. (1999) “Liberal-Demokratik Kuram Bağlamında Sivil-Asker İlişkileri”, *Yeni Türkiye*, Yıl 5, Sayı 25, Ocak-Şubat, ss. 145-165.

ERDEM, Fazıl H. (2005) “Türkiye’nin AB’ye Tam Üyelik Sürecinde Sivil-Asker İlişkilerinin Genel Görünümü”, Adnan Küçük ve diğerleri (der.), *21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye’de Siyasal Hayat*, Cilt: 2, Aktüel Yayınları, Bursa, ss. 751-774.

ERDOĞAN, M. (1997) “Silahlı Kuvvetler, Darbe ve Demokrasi”, *Yeni Türkiye*, Yıl 3, Sayı 17, Eylül-Ekim, ss. 273-289.

ERDOĞAN, Mustafa (2005a), *Anayasal Demokrasi*, 7. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara.

ERDOĞAN, M. (2005b) “Türkiye’de Asker ve Siyaset”, Adnan Küçük ve diğerleri (der.), *21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye’de Siyasal Hayat*, Cilt 2, Aktüel Yayınları, Bursa, ss. 739-749.

HEPER, M. (1998) “Türkiye’de Devlet, Demokrasi Geleneği ve Silahlı Kuvvetler”, Davut Dursun; Hamza Al (der.), *Türkiye’de*

Yönetim Geleneği, İlke Yayıncılık, İstanbul, ss. 209-233.

HEPER, M. (2006) *Türkiye’de Devlet Geleneği*, Çev. Nalan Soyarık, Doğu Batı Yayınları.

İZOL, R. (2002) “Türkiye’de Ordu’nun Siyasi Varlık Sebepleri”, *Mülkiye*, Cilt XXVI, Sayı 235, Temmuz-Ağustos, ss. 193-215.

KADIOĞLU, A. (2005) “Milletini Arayan Devlet: Türk Milliyetçiliğinin Açmazları”, Adnan Küçük ve diğerleri (der.), *21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye’de Siyasal Hayat*, Cilt 2, Aktüel Yayınları, Bursa, ss. 807-821.

KALAYCIOĞLU, E. ve Ali Yaşar Sarıbay (1994) “Giriş”, Ersin Kalaycıoğlu; Ali Yaşar Sarıbay (der.), *Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve Değişim* içinde, Der Yayınları, İstanbul ss. 15-18.

KEYMAN, F. (2000-1) “Devlet Bekası-Hukukun Üstünlüğü Karşıtlığı: Türkiye’de Devlet Sorunu ve Demokratikleşme Olasılığı”, *Doğu Batı*, IV/13, Kasım-Aralık-Ocak, ss. 137-149.

KILIÇBAY, Mehmet A. (1994) “Atatürkçülük ya da Türk Aydınlanması”, Ersin Kalaycıoğlu; Ali Yaşar Sarıbay (der.), *Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve Değişim* içinde, Der Yayınları, İstanbul, ss. 205-211.

KOÇAOĞLU, A. M. (1997) “Demokrasilerde Askeri Lider ve Komutanlık Yetkilerini Anayasa ve Yasalar Belirler”, *Yeni Türkiye*, Yıl 3, Sayı 17, Eylül-Ekim, ss. 290-301.

KOHN, Richard H. (2000) “Demokrasiler Orduyu Nasıl Denetler?”, Çev. Yusuf Tekin ve Sabri Çiftçi, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 59, Ocak-Şubat, ss. 9-18.

MARDİN, Ş. (1994) “Türk Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar Merkez-Çevre İlişkileri”, Çev. Şeniz Gönen, Ersin Kalaycıoğlu; Ali Yaşar Sarıbay (der.), *Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve Değişim* içinde, Der Yayınları, İstanbul, ss. 123-149.

ÖZBUDUN, E. (2007), *Çağdaş Türk Politikası*, Çev. Ali Resul Usul, 2. Baskı, Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul.

ÖZGÜR, A. F. (2004) *Tek Parti İdeolojisiyle Demokrasi*, Liberte Yayınları, Ankara.

TANIYICI, Ş. (2005) “Türkiye’de Siyasal Kültür ve Demokrasi”,

Adnan Küçük ve diğerleri (der.), *21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye’de Siyasal Hayat*, Cilt: 1, Aktüel Yayınları, Bursa, ss. 591-600.

TOKER, M. (1991) *Demokrasimizin İsmet Paşa’lı Yılları 1944-1973; Yarı Silahlı Yarı Kûlahlı Bir Ara Rejim 1960-1961*, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara.

TUNCEL, G. (2005) “Türkiye’de Bürokrasi ve Siyaset”, Adnan Küçük ve diğerleri (der.), *21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye’de Siyasal Hayat*, Cilt: 1, Aktüel Yayınları, Bursa, ss. 603-630.

TURAN, İ. (1994) “Silahlı Kuvvetler, Koalisyonlar ve Bakanların Özellikleri”, Ersin Kalaycıoğlu; Ali Yaşar Sarıbay (der.), *Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve Değişim* içinde, Der Yayınları, İstanbul, ss. 299-313.

YAYLA, A. (2005) “Bürokratik Tahakküm Altında İnmek...”, *Zaman Gazetesi*, 27.07.2005, www.liberal-dt.org.tr, (10.04.2008).

YILMAZ, A. (2005) “Demokratik Gelişme ve Türkiye’de Demokrasi”, Adnan Küçük ve diğerleri (der.), *21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye’de Siyasal Hayat*, Cilt: 1, Aktüel Yayınları, Bursa, ss. 283-310.

